

Чи є в аудиторії дівчата?

Авторка: Людмила Смоляр, студентка 3 року навчання кафедри соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Есе написане у рамках курсу «Вступ до гендерних студій», 2015 р.

Керівниця: Тамара Марценюк

Сьогодні як ніколи гостро перед студентами денної форми навчання цивільних вишів постає необхідність дати собі раду із проходженням військової служби. Скажімо, цьогоріч указом Президента України № 88/2015 постановлено: «Призвати на строкову військову службу придатних за станом здоров'я до військової служби в мирний час громадян України *чоловічої статі*, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося *20 років*, та старших осіб, які не досягли *27-річного віку* (...)»¹. Відповідно, ті громадяни чоловічої статі, які після завершення навчання не досягнуть 27 річного віку (а в Україні таких більшість), опиняються «у зоні ризику» – бути призваними на військову строкову службу.

Альтернативою, якою натеper активно користаються студенти-хлопці, є навчання на військовій кафедрі². По її закінченню студенти отримують офіцерське звання молодшого лейтенанта, що звільняє їх від (цілком для декого небажаної) перспективи бути призваним на військову службу³. Військова кафедра може бути як підрозділом цивільного вишу (такі є в НТУ «КПІ», НМУ ім. Богомольця, наприклад), так і підрозділом вищого військового навчального закладу (наприклад, при Національному університеті оборони ім. І. Черняховського). У будь-якому разі, військові кафедри, крім усього іншого, є яскравим прикладом гендерованої освітньої інституції: починаючи із співвідношення студентів та студенток в таких навчальних аудиторіях, відмінних нормативів при фізичній

¹ Указ Президента України № 88/2015 «Про строки проведення чергових призовів, чергові призови громадян України на строкову військову службу та звільнення в запас військовослужбовців у 2015 році». Режим доступу <http://www.president.gov.ua/documents/18954.html> (станом на 19.04.2015)

² У пункті 4 статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» зазначається як один із можливих видів військової служби «військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, *факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки* (...)»

³ Від призову на строкову військову службу в мирний час звільняються громадяни України, яким після закінчення вищих навчальних закладів присвоєно військові (спеціальні) звання офіцерського (начальницького) складу (Стаття 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

підготовці, наповнення «настінного простору»⁴, в якому навряд можна зустріти жінку-військову на плакаті або стенді, й завершуючи різним ставленням з боку викладачів до студентів та студенток. Одну з таких історій, записану зі слів товариша-хлопця, який також навчається на військовій кафедрі, я й хотіла би переповісти далі.

Суботній ранок починається звичним чином: після шикування на плацу й команди «На заняття кроком руш!» студенти вирушають до навчальних аудиторій. Коли до аудиторії заходить викладач (офіцер чи ні)⁵, на його появу щонайперше реагує черговий по аудиторії (на роль якого призначається один зі студентів⁶) й віддає команду:

- Взвод! Встати! – повертається до офіцера, – Товариш полковник! Взвод [№ 38] до занять із [основ військової психології] готовий! Черговий – студент Петров.
- Бажаю здоров'я, товариші студенти⁷! – озивається викладач. На це йому злагодженим хором відповідають 33 голоси (саме стільки студентів та студенток налічує взвод, але останніх серед них – лише 2).
- Бажаємо здоров'я, товаришу полковник!
- Вільно! Прошу сідати!

Після цієї офіційної частини починається менш регламентоване (для викладача, звісно) заняття. Зокрема, деякі викладачі полюбляють оповідати історії зі свого життя, тим самим «ділячись» зі студентами життєвим досвідом. Під час цього вони нерідко вживають ненормативну лексику. Однак лайливим словам обов'язково передуює з'ясування:

- Є в аудиторії дівчата?

Якщо вони є, то для офіцера це – «невдача»: він не може продовжити свою розповідь (або може, лише попередньо повикидавши із неї матюки), оскільки **у присутності жінок не лаються**. Відповідно, якби дівчат в аудиторії не виявилось, викладач без перешкод би використав усі необхідні мовні засоби при розмові зі студентами-хлопцями.

Цей короткий епізод змушує задуматись: чому хлопці можуть чути лайку і вживати її (бо звучить вона із вуст викладача-чоловіка, не жінки), а дівчата – ні?

За *теорією гендерної схеми*, знання окремого індивіда про «жіноче» та «чоловіче» є організованим у певну когнітивну структуру, мережу асоціацій, яка накладається на

⁴ Марущенко О., Плахотнік О. Гендерні шкільні історії. – Харків: Монограф, 2012. – С. 27.

⁵ Питаю в товариша: «А бувають викладачі не-офіцери?». Він: «Ну, так. Жінки ж».

⁶ Зі слів мого товариша, за сім місяців його навчання на військовій кафедрі, жодного разу йому не доводилось бачити, щоб обов'язки чергового по аудиторії чи чергового по корпусу виконувала дівчина.

⁷ Як бачимо, про «товаришок студенток» навіть не йдеться.

сприйняття людиною навколишнього світу⁸. Так, якщо індивідові надати перелік слів (нехай: прибирати, агресивний, замріяність, лайка, зачіска, гараж тощо) й попросити співвіднести їх зі статтю – чоловічою або жіночою – виконання цього «тесту» щонайкраще продемонструє гендерну схему в дії. Категорії «чоловіче» та «жіноче» – ніби ядра у великому згустку, від яких розходиться безліч ниточок-асоціацій до предметів, дій, образів, що оточують людину. Так, слова «агресивний», «лайка», «гараж» – очевидно (особливо якщо немає часу на роздуми) співвіднесуть із чоловіком, в той час, як «прибирати», «замріяність» та «зачіску» – із жінкою. Хоча багато хто не може заперечити, що бувають *різні* жінки, в тому числі, які лаються, й *різні* чоловіки, серед яких також ті, хто не вживає лайливих слів ніколи, ми все одно продовжуємо співвідносити лайку із чимось маскуліним.

Напевно, починаючи від раннього виховання закладаються гендерні схеми, а поруч із ними й моделі поведінки – **різні** для дівчаток і хлопчиків. Неоднаковий підхід до виховання дітей різної статі називають *диференційною соціалізацією*⁹, яка в найбільш простому визначенні означає, що хлопчачий світ (із усім, що можна робити, говорити, носити, гратися) є неоднаковим відносно світу дівчат й навпаки. Ця неоднаковість проявляється практично у всьому й пояснюється тим, що хлопчики й дівчатка – від початку, *за своєю природою* (так би ствердили прихильники теорії біологічного есенціалізму) різні: якщо перші – активні, непосидючі, стрімкі, неохайні, більш агресивні, то другі – спокійні, врівноважені, ніжні й слухняні¹⁰. Втім, не ставиться питання про те, що, можливо, саме відмінне виховання й спричиняє таку різність, а не навпаки. Хай там як, але хлопця, навіть якщо й насварять за вживання лайки, однак не скажуть: «Не можна лаятися, бо ти хлопчик!», а для дівчинки використають саме цей аргумент – «Ти ж дівчинка!», але аж ніяк не той, що вживати лайливі слова неприпустимо в принципі. Наведена ситуація є прикладом *диференційного підсилення*¹¹ – виховання, за якого бажана поведінка для дитини тої чи іншої статі заохочується, інша – карається.

Окрім цього, відбувається також процес *диференційного наслідування*¹², за якого діти різної статі «схильні відтворювати в поведінці саме ті моделі, які відповідають їх

⁸ Бем С. Теория гендерной схемы и ее применение для развития ребенка // Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 315.

⁹ Берн Ш. Дифференциальная социализация // Гендерная психология. – СПб., 2001. – С. 45.

¹⁰ В поисках гендерного воспитания : метод. пособие / О. Андруськ, Н. Водолажская, А. Ефимцева и др. ; под ред. О. Андруськ и О. Марущенко. — Харьков : Золотые страницы, 2013. — С. 30.

¹¹ Берн Ш. Дифференциальная социализация // Гендерная психология. – СПб., 2001. – С. 46.

¹² Там само, С. 47.

гендеру». Таким чином, сини частіше й більш точно намагаються відтворювати поведінку свого батька, а дочки – матері. Оскільки ж саме татусі здебільшого (сама відтворюю стереотип) можуть вжити емоційно забарвлене слово, то сини, намагаючись бути якомога більш схожими на тата (а значить на чоловіка загалом), відтворюють цю вербальну поведінку.

Тільки на перший погляд здається, що для студента чи студентки, які навчаються у виші, вже припинився процес соціалізації. Не меншою мірою, ніж у школі, тут продовжує діяти так званий прихований навчальний план, спрямований на те, щоб зайвий раз закріпити вже сформовані (або не до кінця сформовані) уявлення молодих дівчат та хлопців про світ та своє місце в ньому відповідно до статі. Прихований навчальний план існує поза основною метою навчального закладу – надати студентам певні знання й кваліфікацію – як «система метакомунікацій, через яку здійснюється контроль («що ми знаємо» і «як ми знаємо, що ми знаємо»)¹³. Таким чином, освітня аудиторія, куди дівчата й хлопці приходять із метою отримання знань, зайвий раз нагадує їм про багато побіжних, але таких важливих для існування «чоловіка» та «жінки» зауваг: що військова сфера – це сфера для чоловіків, а також те, що неввічливо лаятись при жінці, хоча без неї й серед інших представників чоловічої статі – цілком припустимо.

Таким чином, освітні інституції значною мірою виховують у своїх відвідувачах/-чках культурно «обізнаних» стосовно питань гендеру індивідів, а значить таких, що відповідають культурним й соціальним очікуванням щодо того, якими мусять бути чоловік і жінка. Це виховання відбувається неоприямлено, але через низку гендерних зв'язків, міжособистісних відносин, комунікативних практик, заохочень та санкцій, що містяться в межах прихованого навчального плану. Знання про «чоловіче» й «жіноче» складається у гендерні схеми, котрі й надалі накладаються на сприйняття світу. Значить, лайка – справа чоловіка. Але перед тим, як до неї вдатися, треба перевірити, чи є в аудиторії дівчата.

Використані джерела:

1. Бем С. Теория гендерной схемы и ее применение для развития ребенка // Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 308-330.

¹³ Гайденок В., Предборська І. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи // Гендерна педагогіка: Хрестоматія. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2006. – С. 224.

2. *Берн Ш.* Дифференціальна соціалізація (Глава 1) // Гендерна психологія. – СПб., 2001. – С. 45-69.
3. *В пошуках гендерного виховання : метод. посібник / О. Андрусик, Н. Водолажська, А. Ефимцева і др. ; під ред. О. Андрусик і О. Марущенко.* — Харків : Золоті сторінки, 2013. — 144 с.
4. *Гайдено В., Предборська І.* Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи // Гендерна педагогіка: Хрестоматія. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2006. – С. 223-238.
5. *Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»* [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (станом на 19.04.2015).
6. *Марущенко О., Плахотнік О.* Гендерні шкільні історії. – Харків: Монограф, 2012. – 88 с.
7. *Указ Президента України № 88/2015 «Про строки проведення чергових призовів, чергові призови громадян України на строкову військову службу та звільнення в запас військовослужбовців у 2015 році»* [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18954.html> (станом на 19.04.2015).